

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ПРАВОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ У НАУЦІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Смолярова М. Л.

У статті досліджено розвиток теорії правового стимулювання у науці трудового права. Проаналізовано дискусійні аспекти виникнення правового інституту стимулювання у системі трудового права. На основі аналізу юридичної літератури зроблено висновки щодо впливу наукових концепцій на формування дієвого механізму правового стимулювання учасників трудових правовідносин.

Ключові слова: правові стимули, правове стимулювання, механізм правового стимулювання, учасники трудових правовідносин, теорія стимулювання.

В статье исследовано развитие теории правового стимулирования в науке трудового права. Проанализированы дискуссионные аспекты возникновения правового института стимулирования в системе трудового права. На основе анализа юридической литературы сделаны выводы о влиянии научных концепций на формирование действенного механизма правового стимулирования участников трудовых правоотношений.

Ключевые слова: правовые стимулы, правовое стимулирование, механизм правового стимулирования, участники трудовых правоотношений, теория стимулирования.

The article explores the development of the theory of legal stimulation in the science of labor law. The controversial aspects of the emergence of a legal institution of stimulation in the system of labor law are analyzed. On the basis of the analysis of legal literature, the conclusions about the influence of scientific concepts on the formation of an effective mechanism of legal stimulation on the participants of labor legal relations are made.

In the early twentieth century the problems of the theory of legal incentives could not yet be explored by researchers of labor law, because the labor law only started its formation on the basis of civil law. The article considers the origins of the emergence of legal incentives in the general theory of law. The achievement of an effective work of employees is significantly hampered by the lack of development a lot of aspects of legal stimulation in the theory of labor law. The problem of legal incentives as a means of legal regulation of social and labor relations didn't receive a thorough scientific analysis. The absence of an integrant understanding of legal incentives, systems, functions and principles of its design and application, that generates significant problems at both the theoretical and practical level, is discovered. Different approaches and views on the relationship of labor law with other branches of law (administrative, tax, etc.) in the mechanism of stimulating the interest of the participants of labor legal relations are analyzed.

An attention is payed to the problems of stimulating the participants of labor relations, in particular, the problem of increasing the efficiency of social production. The creation of new jobs, the establishment of a flexible system of remuneration, the strengthening of labor discipline are studied by researchers from labor law independently, without the profound use of data from related sciences (economics, sociology, psychology), that may affect the development of the theory of stimulation in general.

It is emphasized, that almost all lawyers admitted the legal incentives and found further development both in the general

theory of law and in various branches of law. Formulated conclusions can be the basis for further deepened development of the theory of legal incentives in science of labor law.

Key words: legal incentives, legal stimulation, mechanism of legal stimulation, participants of labor relations, theory of stimulation.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасний період розвитку держави все більш актуальним стає загальнотеоретичний аспект дослідження проблем правового стимулювання. Досягнення ефективної трудової діяльності працівників значною мірою гальмується недостатньою розробленістю у теорії трудового права багатьох аспектів правового стимулювання. Проблема правових стимулів як засобів правового регулювання суспільно-трудова відносин не отримала ґрунтовного наукового аналізу. Глибоке дослідження правового стимулювання як правової категорії, а також обґрунтування дієвого механізму правового стимулювання учасників трудових правовідносин набувають нині особливого змісту й актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим проблемам правового стимулювання присвятили роботи такі українські й російські дослідники загальної теорії права, як: Н.А. Гущина, В.М. Дуель, Р.А. Калюжний, О.Я. Лапка, О.М. Лебедева, О.В. Левін, І.М. Луценко, О.В. Малько, С.В. Мирошник, Т.О. Пікуля та інші.

Разом із тим убачається, що з точки зору права, і зокрема, трудового, ця тема була слабо досліджена. Більше того, представники наукових шкіл українського суспільства приділяють невелику увагу цій проблематиці, незважаючи на очевидну її актуальність для будь-якого сучасного економічно розвиненого суспільства. Серед українських теоретиків з трудового права зазначену проблематику досліджували С.В. Венедіктов та М.О. Дей.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі наукових поглядів дослідити юридичну природу стимулювання та сформулювати висновки, що можуть бути підставою для подальшої поглибленої розробки теорії правового стимулювання у науці трудового права.

Виклад основного матеріалу. Проблеми теорії правового стимулювання на початку ХХ століття ще не могли розглядатися дослідниками з трудового права, тому що трудове право тільки починало формуватися, причому на основі цивільного права. Тому убачається важливим знайти витоки виникнення правового стимулювання у загальній теорії права.

Наукові дослідження проблем стимулюючих засобів у праві розпочали видатні представники світової правової думки. Першість у науковій розробці проблем правового стимулювання належить західним юристам ХІХ - ХХ ст. (І. Бентам, Р. Грассері). У своєму трактаті «Теорія покарань і нагород» (1811 р.) І. Бентам писав про значення заохочення як стимулюючого засобу та розгля-

дав «державне стимулювання нагородами» як одну з функцій держави [1, с. 129]. Значний вклад у розвиток теорії стимулювання також вніс французький вчений Р. Грессері, який вважав, що у майбутньому «преміальне право» має стати домінуючим у правовій системі, шляхом заохочення можна досягти тих же результатів, що і шляхом покарання [2, с. 30]. У розвиток правового стимулювання значний вклад вніс Н.А. Гредескул. У своїй роботі «До вчення про здійснення права. Інтелектуальний процес, що потребує здійснення права» він стверджував, що вплив права на суспільне життя здійснюється не тільки шляхом примусу, застосування покарання, але й шляхом обіцянок, пільг, нагород, а правове заохочення розглядається як складник позитивної системи права [3, с. 3-4]. На важливість заохочувальних норм звертав увагу В.М. Смирнов, який зазначав, що заохочувальні норми - це норми, що встановлюють застосування заохочувальних заходів у разі досягнення певних результатів у здійсненні позитивних дій, дозволених нормою права (стимулювання) [4, с. 28]. Про проблеми в наявному механізмі правового стимулювання переконливо писав В.М. Кудрявцев. На його думку, стимулююча дія права виражається в юридичному визнанні, забезпеченні та захисті правомірних вчинків, у матеріальному і моральному заохоченні вчинків, корисних для соціалістичного суспільства [5, с. 31-32].

Механізм правового стимулювання, як і будь-який правовий механізм, є складним системним явищем. О.М. Лебедева слушно зазначає, що об'єктивними складниками цього механізму є: правові норми-стимули, юридичні факти-стимули, стимуляційні відносини, акти реалізації прав і обов'язків, стимулюючі правозастосовні акти, пільги, заохочення, рекомендації, суб'єктивні права; а суб'єктивними – потреби, інтереси, мотиви, цілі, воля, установки, обіцянки, переконання, правосвідомість [6, с. 87]. Справді, саме вони показують особливості правового впливу на поведінку особи. На думку С.В. Мірошнік, правові стимули являють собою найсильніший важіль мотиваційного тиску, найважливіший засіб виховання сучасної людини. Правове стимулювання є ефективним інструментом державного управління, способом вирішення наявних економічних і соціальних проблем [7, с. 4-5].

О.В. Малько розглядає мотивацію як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності та надають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей. На особистість діє внутрішній та зовнішній фактор у вигляді правового стимулу через такі механізми, як цілі, прагнення, інтереси, мотиви. Тому процес правового стимулювання включає в себе не тільки створення зовнішньої сприятливої ситуації, але і необхідну відповідність її внутрішній структурі особистості [8, с. 33].

Звідси можна дійти висновку, що в правовій доктрині сформувалося два основні підходи до юридичної природи стимулювання. Прихильники розуміння стимулювання у вузькому сенсі поділяють цілі застосування заходів стимулювання і заходів відповідальності, вважаючи, що основна ціль заходів стимулювання - заохочення, стимулювання суспільно корисної діяльності суб'єкта, водночас заходи відповідальності покликані здійснювати функції покарання [9, с. 81]. Автори, які розглядають правове стимулювання в широкому сенсі, вважають, що воно включає в себе відносну єдність заохочення і від-

повідальності, і, відповідно, визнають єдність цілі стимулювання і відповідальності.

Перш ніж переходити до дослідження сучасних теоретико-методологічних підходів до стимулювання у трудовому праві, необхідно визначити досить істотний аспект, який стосується відмежування поняття «заохочення» від поняття «стимулювання». У «Великому енциклопедичному юридичному словнику» заохочення у трудовому праві визначається як один із методів забезпечення дисципліни праці. Заохоченням є публічне визнання успіхів у роботі та заслуг працівника [10, с. 295]. Стимулювання - вплив стимулятором на когось або на щось [11, с. 416]. Поняття «стимулювання», на наш погляд, набагато ширше за поняття «заохочення». Стимулювання формує мотивацію учасників трудових правовідносин, а заохочення виступає здебільшого винагородою, воно матеріальне.

Докладніше зупинимося на сучасних дослідженнях проблем правового стимулювання. Протягом останніх двох десятиліть теоретичні проблеми правового стимулювання висвітлювалися у спеціальних роботах Р.А. Калюжного, О.Я. Лапки, Т.О. Пікуля, С.В. Венедіктова, М.О. Дей та інших. Р.А. Калюжний, О.Я. Лапка, Т.О. Пікуля у монографії «Правові стимули в механізмі правового стимулювання» висвітлюють концептуальні проблеми стимулювання у праві, зосереджуючи увагу на таких правових категоріях, як «стимулююча функція права», «стимулюючі правові норми». Як ми вже зазначали, до останніх досліджень у сфері правового стимулювання у галузі трудового права можна віднести праці С.В. Венедіктова та М.О. Дей. С.В. Венедіктів розглянув особливості матеріального та морального стимулювання ефективної діяльності працівників органів внутрішніх справ України [12, с. 3-4]. М.О. Дей дослідила правові засоби стимулювання праці в умовах ринкової економіки з позиції сучасного розвитку законодавства про працю в Україні [13, с. 5]. У доктрині вітчизняного трудового права стимулювання як самостійний функціональний інститут не досліджувався. На думку Д.В. Осінцева, правовий інститут заохочення є міжгалузевим. Заохочення може здійснюватися на підставі норм адміністративного, трудового, конституційного, муніципального, кримінально-виконавчого, фінансового, екологічного та інших галузей права [14, с. 61]. Ми вважаємо, що в цьому разі варто говорити про інститут стимулювання. Справді, виходячи із галузевої приналежності правових стимулів, які використовуються в процесі стимулювання, можна виокремлювати адміністративно-правове стимулювання, конституційно-правове стимулювання, муніципально-правове тощо.

Проблеми стимулювання учасників трудових правовідносин, зокрема проблеми підвищення ефективності суспільного виробництва, створення нових робочих місць, встановлення гнучкої системи оплати праці, зміцнення трудової дисципліни, досліджуються вченими з трудового права самостійно, без глибокого використання даних суміжних наук. У економічній та соціологічній науці ці проблеми досліджуються також самостійно. На нашу думку, це не сприяє розвитку теорії стимулювання в цілому. Тому доцільно проводити комплексні дослідження для вирішення зазначених проблем.

Висновки.

Отже, правове стимулювання як правова категорія визнане майже всіма ученими-правниками та знайшло подальший розвиток як у загальній теорії права, так і

Проблеми трудового права та права соціального забезпечення

у трудовому праві. Аналіз юридичної літератури дав змогу дійти висновку, що на формування дієвого механізму правового стимулювання учасників трудових правовідносин впливають наукові концепції. Але, на наш погляд, відсутність цілісного розуміння правового стимулювання, системи, функцій та принципів його конструювання та застосування будуть породжувати суттєві проблеми як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Література

1. Bentam I. *Quvtes Theorie des neines et des recompnes. Traite des preuves indiciaires.* Bruxelles. Nauman: 1829. P. 129.
2. De-la-Grasserie. *Desprincipes sociogigues de la Criminologie.* Paris: 1901. P. 30.
3. Гредескул Н.А. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права. Харьков : Науч. издан., 1901. 304 с.
4. Смирнов В.Н. Внутренний трудовой распорядок - основа дисциплины труда : дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.05; Ленинград, 1982. 379 с.
5. Кудрявцев В. Правовое поведение: норма и патология. Москва : Издательство «Наука», 1982. 287 с.
6. Лебедева Е.Н. Механизм правового стимулирования социально-активного поведения (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов. 2002. 207 с.
7. Мирошник С.В. Теория правового стимулирования : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2003. 380 с.

8. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. Теоретико-информационный аспект. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1994. 184 с.

9. Алексеев С.С. *Общая теория права: в 2 т.* Москва : Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.

10. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.

11. Современный толковый словарь русского языка: в 3 т. / Под. ред.: Т.Ф. Ефремова. Москва : АСТ: Астрель, 2006. Т. 3. 1160 с.

12. Венедіктов С.В. Матеріальне та моральне стимулювання ефективної професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: теоретичний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Національний ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 186 с.

13. Дей М.О. Правове регулювання засобів стимулювання праці в умовах ринкової економіки: теоретичний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Національний ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 212 с.

14. Осинцев Д.В. Основы административного права : курс лекций. Москва : Юристъ, 2000. 378 с.

*Смолярова М. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
юридичного факультету
Запорізького національного технічного університету*